

с. Атанасія Марія Сметаняк. *Покаяння у Східних Отцях* / Atanasia Maria Smetaniak. *La metánoia secondo i Padri Orientali* (Flumina ex Fontibus, 19). Roma: LAS 2019.

Μετάνοια є ключовим елементом християнського життя і духовності. Дослівно з грецької мови це слово означає ту «зміну» мислення чи думки, яка у християнському розумінні реалізується не стільки силою особистості, скільки разом із Богом як наслідок його благодаті й підпорядкування суб'єктивної волі божественній. Отже, таке «підпорядкування» волі – головна мета реалізації *μετάνοια*: воно означає здатність бачити і визнавати гріх чи провину перед Богом та вже не повторювати цього – тобто йдеться про автентичний процес внутрішнього навернення.

Складене з прийменника *μετά*, що означає «після», й дієслова *νοέω*, що означає «думати, розуміти, усвідомлювати» чи сам результат таких дій, іменник *μετάνοια* означає «думати в інший спосіб», «після-думання». Прийменник набуває проміжного значення між первинним тимчасовим і поняттям «зміна», яке він традиційно надає складеному слову та яке може бути узагальнено за семантичними значеннями як «після» й «різний». Отже, *μετάνοια* – це *mens*, що виникає та відрізняється від попереднього судження, від розумової звички чи попереднього ставлення; зміна менталітету, а відтак поведінки. Це слово на позначення зміни думки, розуму чи серця в контексті духовної та монастичної літератури зазвичай перекладають як «покаяння», «жаль» чи навіть «плач».

Класичні грецькі автори вживали слово *μετάνοια* передусім у значенні фізичного повернення чи зміни думок. Ця лексема може означати «змінити свою думку на важливішу», «змінити менталітет», «пережити почуття глибокого болю чи жалю за щось зроблене не так». У класичному світі покаяння означає екзистенційний акт свідомості, який приводить людину до примирення зі собою та з богами, іноді до зміни життя чи способу життя у фізичному розумінні.

У Біблії *μετάνοια* означає «повернутися до свого серця, щоби вийти зі стану гріха». Йдеться також про спонуку людини до змін і до визнання того, що попередня думка чи факт були помилкові. Саме такого покаяння Бог очікує від людини, і сама людина вірить, що Бог дає належний час для покаяння. Тому в Біблії *μετάνοια* здебільшого розуміють як заклик до покаяння. У Старому Завіті *μετάνοια* вживано у значенні «послух закону», який у Новому Завіті вже пов'язаний із людиною, покликаною слідувати за Христом.

В елліністично-юдейську епоху значення *μετάνοια* було подібне до біблійного: покаяння завдає великого болю через щось зроблене недобре, людина передумує і вирішує повернутися до Бога з надією, що Бог дасть час для покаяння. Покаяння стає справжньою чеснотою, пов'язаною зі здатністю до самокритики. Слово *μετάνοια* використовували для етичної та соціальної характеристики, яка в контексті християнства є головною.

В апостольський і післяапостольський період *μετάνοια* стала означати «засіб виправлення помилок», аби бути вірним Богові й завжди мати можливість повернутися до Нього. Сам Бог дарує благодать покаяння, і людина повинна наполегливо каятися, не зловживаючи милосердям Божим. «Правило» тут таке: якщо хтось згрішив, він повинен негайно навернутись і жити у глибокому покаянні.

Отці Церкви глибше розвинули значення *μετάνοια*. Вони часто вживали його зі значенням «навернення». *Μετάνοια* народжується в серцях тих, хто хоче жити у глибокому контакті з Богом. *Μετάνοια* супроводжує віру, надію та любов до Бога. *Μετάνοια* – це безперервний процес і спосіб життя: бачити гріх, визнавати його у своєму серці перед Богом чи перед іншою людиною та оплакувати гріх. Для монахів покаяння стає важливим у повсякденному житті душі, як, наприклад, їжа та пиття в житті тіла. Це помітно, перш за все, в монастичних чи агіографічних творах, де *μετάνοια* стає особливо глибоким елементом – аж до виявлення у фізичному жесті поклону перед Богом чи перед важливою людиною, як привітання чи прохання прощення. На таке значення *μετάνοια* натрапляємо у богослужбовому вжитку, де *μετάνοια* стає жестом поклону перед величчю Бога. Цей звичай походить від усвідомлення, що думка стосується цілої людини, а не лише такої її частини, як розум.

Християнські автори вживають слово *μετάνοια* на позначення покаяння, яке супроводжують молитва та сльози і яке завжди має бути спрямовано на Самого Бога. Справжнє покаяння дає плоди, гідні каяття. Ціле життя стає безперервним поверненням до Бога, і той, хто не живе життям у покаянні, грішить уже самим цим фактом. Натомість тому, хто живе покаянням, допомагає Сам Бог і супроводжує його в повсякденному житті аж до смерті і спасіння.

Покаяння, отже, є необхідним засобом для радикальних змін у житті: переходу від самодостатності особистості, від стану гріха й егоїзму до життя згідно з Божими заповідями та в любові до Бога. Це не є плодами духовних сил людини, але можливо тільки через Божу благодать: якщо людина має щире бажання покаятись і перемогти гріх, Бог завжди дає благодать, аби здобути цю перемогу. Тож покаяння з гріхів повинно бути в повсякденному житті завжди, та необхідно дбати про те, щоби не впадати у смуток, адже справжнє покаяння має приводити людей не до відчаю, а радше до освячення душі.